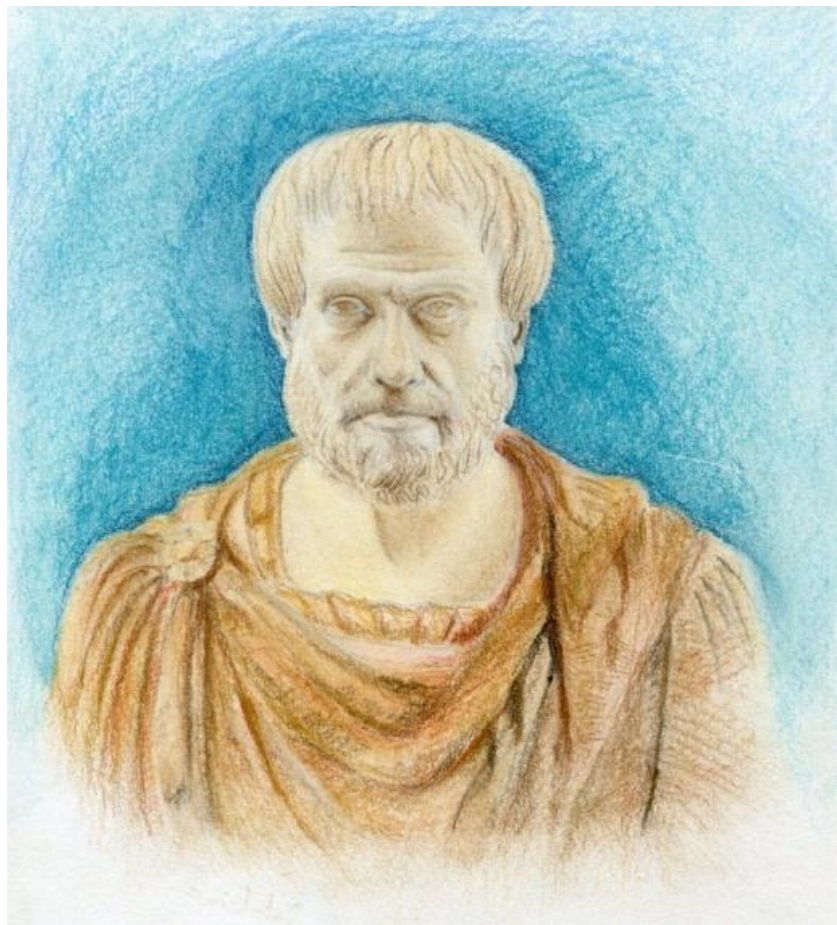

Β. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ε. ΝΑΝΟΥΡΗ Α.Μ. ΠΑΝΤΑΖΗ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ

ΜΕΣΗΣ & ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ε. ΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

Πρόλογος

Στα πλαίσια των αυξημένων πλέον απαιτήσεων στο Λύκειο το παρόν βιβλίο φιλοδοξεί να καταστεί πολύτιμος οδηγός και αρωγός στη μελέτη του μαθήματος Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος της Γ' Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης, τόσο για τον μαθητή όσο και για τον εκπαιδευτικό. Η έκδοσή του εντάσσεται στις προσπάθειές μας για την προαγωγή των κλασικών γραμμάτων, καθώς και τη συστηματική και με παιδαγωγικό χαρακτήρα διδασκαλία τους.

Το σχολικό εγχειρίδιο Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος της Γ' Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης στοχεύει να εξοικειώσει τους μαθητές με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και ειδικότερα με το έργο δύο κορυφαίων εκπροσώπων της, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη.

Η λέξη *Φιλοσοφία* απαντά στη γραπτή ελληνική παράδοση σποραδικά κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. Παράγεται από το ρήμα *φιλοσοφῶ* (ετυμολογικώς σύνθετος ρηματικός τύπος που προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό *φιλεῖν* και τη λέξη σοφία) και σημαίνει «αγάπη για τη σοφία». Η λέξη *σοφία* απαντά για πρώτη φορά στον Όμηρο και στον Ησίοδο και σημαίνει ικανότητα στο οποιοδήποτε επάγγελμα ή σε οποιαδήποτε τέχνη, όπως του ναυπηγού ή του ποιητή. Γενικότερα, *σοφία* σήμαινε ενδιαφέρον για τη γνώση αλλά και φρόνηση, ορθή κρίση για διάφορα πράγματα στη ζωή ή ακόμη ικανότητα για να λαμβάνει κάποιος πρακτικές αποφάσεις. Λέγεται ότι ο Ηρόδοτος χρησιμοποίησε πρώτος τον ρηματικό τύπο *φιλοσοφεῖν* αναφερόμενος στα ταξίδια που έκανε ο Σόλων, αναζητώντας τη γνώση, για να ικανοποιήσει την περιέργειά του.

Η *Φιλοσοφία* είναι είδος πεζού λόγου που φτάνει στην ύψιστη τελειότητά της την κλασική εποχή. Γεννιέται στην Ιωνία κατά τον 6^ο αιώνα π.Χ., όταν ένας νέος ορθολογικός τρόπος εξήγησης του κόσμου χρησιμοποιείται από μία ομάδα στοχαστών, τους Προσωκρατικούς. Κατά την πρώτη περίοδο η Φιλοσοφία είναι φιλοσοφία της φύσης και τα κέντρα των φιλοσοφικών αναζητήσεων βρίσκονταν στην Ιωνία και την Μεγάλη Ελλάδα. Κατά την κλασική περίοδο η φιλοσοφία από τη φύση στρέφεται στον άνθρωπο και στα δημιουργήματα του πνεύματός του.

Έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί της φιλοσοφίας κατά την αρχαιότητα που περιγράφουν την ουσία της, δηλαδή τι είναι φιλοσοφία. Έτσι, η φιλοσοφία έχει ορισθεί ως γνώση των όντων, έρευνα των αρχών και των πρώτων αιτιών των φαινομένων, μελέτη θανάτου, γνώση των θείων και ανθρώπινων πραγμάτων. Η φιλοσοφία έχει ορισθεί και ως *τέχνη των τεχνών* και *επιστήμη των επιστημών*. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι σύγχρονες θετικές επιστήμες (

Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Αστρονομία κ.ά.) αλλά και μεταγενέστερες θεωρητικές (Ψυχολογία, Κοινωνιολογία κ.ά.) ξεπήδησαν από τον φιλοσοφικό στοχασμό.

Ως επιστήμη η *Φιλοσοφία* διαιρείται σε επιμέρους κλάδους και υποενοότητες, καλύπτοντας έτσι μια τεράστια θεματική που απλώνεται σε όλο το εύρος του σύγχρονου επιστημονικού κόσμου, είτε πρόκειται για Θετικές, είτε για Θεωρητικές, είτε για Τεχνολογικές επιστήμες. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να δοθεί ένας σαφής και ικανοποιητικός ορισμός της φιλοσοφίας, πράγμα που φανερώνει ότι είναι δύσκολο να οριστεί. Στην καθημερινή γλώσσα *φιλοσοφία* σημαίνει την προσωπική στάση των ανθρώπων απέναντι στα καθημερινά προβλήματα, αλλά και στις δυσκολίες της ζωής. Είναι ένας αδιάκοπος προβληματισμός και διδάσκει στον άνθρωπο να θέτει ερωτήματα, να αγαπάει την αλήθεια, να προσπαθεί να διαπλάσει τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του. Η φιλοσοφία για τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, που μελετώνται στο παρόν βιβλίο, είναι στάση απορίας και θαυμασμού απέναντι στον κόσμο και στα φαινόμενά του. Ταυτίζεται με τη θεωρία, δηλαδή τη χωρίς ιδιοτέλεια μελέτη του είδους των πραγμάτων, και δεν έχει σχέση με την πρακτική γνώση. Ο φιλόσοφος είναι ο άνθρωπος που αναζητεί την ουσία των πραγμάτων, αλλά και αυτός που θεμελιώνει μια τέχνη του βίου, δηλαδή έναν τρόπο ζωής.

Στο τμήμα του παρόντος εγχειριδίου που αφιερώνεται στον Πλάτωνα ανθολογούνται αποσπάσματα από τους διαλόγους *Πρωταγόρας* και *Πολιτεία*. Από τον διάλογο *Πρωταγόρας*, που γράφτηκε στην πρώτη περίοδο της συγγραφικής δραστηριότητας του Πλάτωνα (μετά το 399 π.Χ.), παρατίθεται ο μύθος του σοφιστή Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ανθρώπινου είδους και η συνεχόμενη λογική επιχειρηματολογία του, που στόχο έχει να αποδείξει το διδακτό της αρετής. Στις επτά ενότητες που αναλύονται στο παρόν βιβλίο (318E-326E), σύμφωνα με την διδακτέα-εξεταστέα ύλη που ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, η σχετικότητα της σοφιστικής αντιπαρατίθεται για ακόμη μια φορά με το απόλυτο, το αταλάντευτο και απαρέγκλιτο της σωκρατικής σκέψης.

Στην Πλατωνική *Πολιτεία*, ο Σωκράτης και άλλοι εξέχοντες Αθηναίοι και ξένοι συζητούν τη σημασία της δικαιοσύνης και εξετάζουν κατά πόσο είναι πιο ευτυχισμένος ένας δίκαιος άνθρωπος από έναν άδικο, κατασκευάζοντας μια φανταστική πολιτεία, την *Καλλίπολιν*, με φιλόσοφους-βασιλείς. Επίσης, συζητείται η "Περί Ιδεών" θεωρία του Πλάτωνα, η διαμάχη ανάμεσα στη φιλοσοφία και την ποίηση και η αθανασία της ψυχής. Στις τρεις ενότητες που ανθολογούνται στο παρόν βιβλίο (514A-515A, 519B-520A), σύμφωνα με την διδακτέα-εξεταστέα ύλη που ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, παρουσιάζεται, αποσυμβολίζεται και ερμηνεύεται η *Αλληγορία του Σπηλαίου*, με την οποία ο Πλάτωνας εξηγεί τη *Θεωρία των Ιδεών* του.

Μέσα από τα παραπάνω κείμενα οι μαθητές εξοικειώνονται με βασικές όψεις της πολιτικής σκέψης των Σοφιστών και του Πλάτωνα και καλούνται να συνειδητοποιήσουν τις μεταξύ τους διαφορές.

Το τμήμα του εγχειριδίου που αφορά στον Αριστοτέλη περιέχει αποσπάσματα από τα συγγράμματά του *Ηθικά Νικομάχεια* και *Πολιτικά*, με σκοπό να γνωρίσουν οι μαθητές βασικά στοιχεία της ηθικής και πολιτικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη. Τα αποσπάσματα που ανθολογούνται από τα *Ηθικά Νικομάχεια* (B1,1-8, B3,1-2, B6,1-16,) ανήκουν στην ηθική φιλοσοφία του, προέρχονται από το δεύτερο βιβλίο και αφορούν τον αριστοτελικό ορισμό της αρετής ως έξης και μεσότητας. Η κάθε αρετή κατά τον Αριστοτέλη είναι αφενός *ἕξις* προαιρετική, αφετέρου *μεσότητα*, είναι δηλαδή το μέσον ανάμεσα στα δύο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη, που έχουν και τα δύο αρνητικό χαρακτήρα. Έτσι, η ευδαιμονία βρίσκεται πάντοτε στην επιλογή της μέσης οδού μεταξύ δύο ακραίων προοπτικών, της υπερβολής και της έλλειψης. Ο Αριστοτέλης υποστήριξε ότι μεταξύ της ευδαιμονίας και της αρετής υπάρχει ουσιαστική σχέση. Δεν θα μπορεί να είναι κανείς ευτυχισμένος χωρίς να είναι ενάρετος. Ένας φαύλος άνθρωπος δεν μπορεί να είναι ευτυχισμένος. Για τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία είναι ενέργεια της ψυχής σύμφωνα με την αρετή.

Τα αποσπάσματα που ανθολογούνται από τα *Πολιτικά* (A1,1, A2,5-6/10-16, Γ1,1-4/6/12, Γ7,1-3/5, Γ11,1-4, Δ4,22-26, Θ2,1-4) ανήκουν στην πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη, με την οποία συμπλήρωσε την ηθική φιλοσοφία του, κυρίως στην κοινωνική της διάσταση. Ορίσε την πολιτική ως τέχνη του οργανωμένου ομαδικού βίου των ανθρώπων και είναι αυτός που χαρακτήρισε τον άνθρωπο *«φύσει πολιτικόν ζῷον»*. Έτσι, δίδαξε ότι ο άνθρωπος μέσα σε μια πολιτική κοινωνία μπορεί να επιτύχει την ηθική τελειώσή του και ότι οι σκοποί του ατόμου και του συνόλου ταυτίζονται στην οργανωμένη κοινωνία και πραγματώνονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα σ' αυτήν. Πιο συγκεκριμένα, στα δέκα αποσπάσματα συζητούνται η προέλευση και η εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνικής οργάνωσης, ο ορισμός του πολίτη, ο ορισμός της πόλης, ο ορισμός του πολιτεύματος, η αριστοτελική ταξινόμηση των ορθών πολιτευμάτων και των παρεκκλίσεων τους, τα είδη της δημοκρατίας και οι στόχοι της παιδείας.

Το παρόν βιβλίο, βάσει του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, στοχεύει μέσα από την παρουσίαση και την ανάλυση των φιλοσοφικών κειμένων να γνωρίσουν οι μαθητές της Γ' Λυκείου - και γενικά οι αναγνώστες - την πνευματική δημιουργία των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, με την οποία συνδέεται άρρηκτα ο νεοελληνικός πολιτισμός. Να ανακαλύψουν και να εκτιμήσουν τη λογοτεχνική αξία των έργων των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων κατά τη διδασκαλία τόσο από το πρωτότυπο, όσο και από μετάφραση, στο βαθμό που αυτή, με την ποιότητά της, διασώζει τους εκφραστικούς τρόπους του αρχαίου κειμένου και με τη σειρά της αποτελεί ένα νέο λογοτεχνικό κείμενο. Να ασκηθούν οι μαθητές στην αναλυτική ερμηνευτική προσέγγιση του αρχαίου κειμένου. Να κατανοήσουν ότι το νόημα μιας λέξης καθορίζεται από

τα συμφραζόμενα και το είδος λόγου στο οποίο ανήκει. Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι τα κείμενα, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, αποκτούν νόημα μέσω του διαλόγου των συντακτών τους, ενώ η επιβίωσή τους εξαρτάται από τον τρόπο που τα προσλαμβάνουν οι αναγνώστες τους. Να ενεργοποιηθεί η προσωπική και ελεύθερη κρίση των μαθητών για τη σημασία ενός έργου σε σχέση με την επικαιρότητα, τα προσωπικά τους βιώματα και τις αντιλήψεις.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να δοθούν ορισμένα στοιχεία σχετικά με τη δομή και τη φιλοσοφία διαμόρφωσης του υλικού του παρόντος εγχειριδίου, που παρουσιάζει και αναλύει, εξαντλητικά, την ύλη του αντίστοιχου σχολικού βιβλίου. Στην αρχή προτάσσεται εισαγωγή με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών της Γ΄ Λυκείου, η οποία ενημερώνει τον αναγνώστη για τις φιλοσοφικές ιδέες και τα μεθοδολογικά εργαλεία του Σωκράτη, των Σοφιστών, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη σε συνδυασμό με κάποια βιογραφικά στοιχεία για τους δύο τελευταίους και σύντομη κατατόπιση για το περιεχόμενο των τεσσάρων έργων που ανθολογούνται στην ύλη.

Το εγχείρημα αυτό στο σύνολό του διαιρείται σε τέσσερα βιβλία, στο καθένα από τα οποία αντιστοιχεί ένα έργο. Κάθε βιβλίο διαιρείται σε ενότητες με βάση τη δομή του σχολικού εγχειριδίου. Κάθε ενότητα απαρτίζεται από έξι επιμέρους ενότητες. Αρχικά, παρουσιάζεται το πρωτότυπο κείμενο σε αντιστοιχία με τη μετάφραση, που είναι σε τέτοιο βαθμό ακριβής, που λειτουργεί ως ένα ακόμα πρωτότυπο. Η δεύτερη επιμέρους ενότητα περιλαμβάνει τη νοηματική απόδοση του κειμένου, κατατοπίζοντας τον αναγνώστη σύντομα και σχεδόν διαγραμματικά για το περιεχόμενο του πρωτότυπου που αναλύεται. Τα ετυμολογικά σχόλια και οι ομορριζες - παράγωγες λέξεις της ν.ε. απαρτίζουν την τρίτη κατά σειρά επιμέρους ενότητα. Σ' αυτήν την ενότητα ο αναγνώστης μπαίνει σε μια περιπέτεια αναζήτησης της αλήθειας των λέξεων, με αναγωγή στην αρχική (ή παλαιότερη δυνατή) μορφή και σημασία τους. Η τέταρτη ενότητα καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση και αφορά σε ερμηνευτικά σχόλια εμπλουτισμένα με πραγματολογικά, ιδεολογικά και αισθητικά σχόλια. Η ερμηνευτική ανάλυση στηρίζεται στο θεμελιώδες επιστημολογικό αίτημα ότι η κατανόηση των επιμέρους στοιχείων που συγκροτούν ένα κείμενο προϋποθέτει τη διακρίβωση της σχέσης τους με την ολότητα του κειμένου και, αντίστροφα, ότι η σύλληψη της ολότητας εξαρτάται από τη διασάφηση των μερών. Εδώ ο αναγνώστης αποκομίζει σημαντικά στοιχεία για την ερμηνεία, την ακριβή και σαφή φιλοσοφική ανάλυση του περιεχομένου του αποσπάσματος, τη συνολική του εκτίμηση, τη δυνατότητα ένταξής του στην περίοδο και το φιλοσοφικό πλαίσιο, όπου ανήκει, την κριτική αποτίμησή του και την αποφυγή αόριστων και γενικόλογων σχολίων. Έτσι, ο αναγνώστης είναι σε θέση όχι μόνο να κατανοεί στο σύνολό της κάθε φιλοσοφική θεωρία των δύο μεγάλων φιλοσόφων αλλά και να προβαίνει σε σύγκριση των απόψεών τους, εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές. Τέλος, την πέμπτη και

έκτη ενότητα καταλαμβάνουν αντίστοιχα απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου και πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης της ύλης.

Τελειώνοντας, θέλουμε να πιστεύουμε ότι το βιβλίο αυτό διευρύνει τις οπτικές γωνίες του Σχολικού εγχειριδίου και ευελπιστούμε να είναι ανάξιο των προσδοκιών του κάθε αναγνώστη που επιδιώκει να έρθει σε επαφή με τη φιλοσοφία. Ελπίζουμε ότι η προσφορά μας αυτή θα φανεί χρήσιμη στους μαθητές, συναδέλφους και σε όλους όσους γενικά ασχολούνται με τη φιλοσοφία. Γιατί η φιλοσοφία, ως σκέψη πάνω στην ίδια τη σκέψη και τις δυνατότητές της, ανοίγει νέους δρόμους και αναζητά απαντήσεις σε ερωτήματα που πιθανώς ξεπερνούν τις ανθρώπινες γνωστικές δυνατότητες, βοηθώντας έτσι στη διερεύνηση των ορίων της ανθρώπινης σκέψης. Και όπως έλεγε και ο Διογένης από τη Σινώπη: *«Η φιλοσοφία μου έδωσε την ετοιμότητα να αντιμετωπίσω την οποιαδήποτε στροφή της μοίρας....»*

Ιούλιος 2014

Οι συγγραφείς

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	i
Πρόλογος	iii
Πίνακας Περιεχομένων.....	vii
Φιλοσοφικός λόγος, Γ' Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης.....	1
Τέταρτο βιβλίο: «Πολιτικά»	3
Εισαγωγή (σελ. 178-179 σχολικού βιβλίου).....	1
Ενότητα 11^η (A 1, 1).....	3
Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση.....	3
Νοηματική απόδοση 11 ^{ης} ενότητας:	4
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	4
Ερμηνευτικά σχόλια 11 ^{ης} ενότητας	6
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	16
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	18
Ενότητα 12^η (A 2, 5-6)	21
Νοηματική απόδοση 12 ^{ης} ενότητας:	21
Ερμηνευτικά σχόλια 12 ^{ης} ενότητας	22
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	34
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	35
Ενότητα 13^η (A 2, 10-13)	37
Νοηματική απόδοση 13 ^{ης} ενότητας:	38
Ερμηνευτικά σχόλια 13 ^{ης} ενότητας	38
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	50

Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	52
Ενότητα 14^η (Α 2, 15-16)	53
Νοηματική απόδοση 14 ^{ης} ενότητας:.....	53
Ερμηνευτικά σχόλια 14 ^{ης} ενότητας	53
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	62
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	64
Ενότητα 15^η (Γ 1, 1-2).....	65
Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση.....	65
Νοηματική απόδοση 15 ^{ης} ενότητας:.....	66
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	67
Ερμηνευτικά σχόλια 15 ^{ης} ενότητας	71
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	79
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	83
Ενότητα 16^η (Γ 1, 3-4/ 6/ 12)	85
Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση.....	85
Νοηματική απόδοση 16 ^{ης} ενότητας:.....	86
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	86
Ερμηνευτικά σχόλια 16 ^{ης} ενότητας	89
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	98
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	100
Ενότητα 17^η (Γ 7, 1-3/ 5)	103
Νοηματική απόδοση 17 ^{ης} ενότητας:.....	103
Ερμηνευτικά σχόλια 17 ^{ης} ενότητας	104
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	114
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	116
Ενότητα 18^η (Γ 11, 1-4).....	117
Νοηματική απόδοση 18 ^{ης} ενότητας:.....	117
Ερμηνευτικά σχόλια 18 ^{ης} ενότητας	118
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	127
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	130
Ενότητα 19^η (Δ 4, 22-26).....	131
Νοηματική απόδοση 19 ^{ης} ενότητας:.....	131
Ερμηνευτικά σχόλια 19 ^{ης} ενότητας	132
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	141
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	143

Ενότητα 20^ή (Θ 2, 1-4).....	145
Πρωτότυπο κείμενο-Μετάφραση	145
Νοηματική απόδοση 20 ^{ής} ενότητας:	147
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	147
Ερμηνευτικά σχόλια 20 ^{ής} ενότητας	151
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.....	162
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	164
Βιβλιογραφία.....	167

Εισαγωγή (σελ. 178-179 σχολικού βιβλίου)

1. Γιατί ο Αριστοτέλης αφιέρωσε το έργο του στη μελέτη των επιμέρους αρετών του ανθρώπου και πώς μέσω αυτών διαφαίνεται ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας;

Σελίδα 178: Διαβάσαμε ως τώρα μερικές ενότητες από το δεύτερο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων*, του έργου που ο Αριστοτέλης αφιέρωσε στην μελέτη των επιμέρους αρετών του ανθρώπου, είτε αυτών που σχετίζονται με τη γενικότερη συμπεριφορά του ατόμου και με τον χαρακτήρα του είτε αυτών που σχετίζονται με το μυαλό του, με τη διάνοιά του. Προς τι όμως όλη αυτή η μελέτη; Για ποιον, στην πραγματικότητα, λόγο χρειάζεται να ψάξουμε να βρούμε τι θα πει *ανδρεία* ή *σωφροσύνη*, *δικαιοσύνη* ή *φρόνηση*; Η απάντηση του Αριστοτέλη στα ερωτήματα αυτά είναι ίδια με την απάντηση που θα έδινε κάθε αρχαίος Έλληνας: «Μα, φυσικά, για να γίνουμε καλοί *πολίτες*· για να λειτουργήσουμε σωστά μέσα στην πόλη, ζώντας δίπλα σε όλους τους άλλους *συνπολίτες* μας». Μια τέτοια απάντηση αφήνει να φανεί πως τις αρετές ο αρχαίος Έλληνας (ίδια, επομένως, ήταν και του Αριστοτέλη η αντίληψη) δεν τις επιδίωκε για χάρη του εαυτού του· η απόκτηση ή η μη απόκτησή τους από το άτομο δεν ήταν μια αποκλειστικά δική του υπόθεση, κάτι δηλαδή που αφορούσε μόνο τον ίδιο. Εκείνο που είχε σημασία για τον αρχαίο Έλληνα ήταν ότι με την απόκτηση των αρετών (ή με τη μη απόκτησή τους) θα λειτουργούσε τελικά με έναν συγκεκριμένο τρόπο μέσα στην πόλη του: σωστόν ή λανθασμένο. Καταλαβαίνουμε έτσι ότι η *ηθική* φιλοσοφία είναι στην πραγματικότητα μέρος της *πολιτικής* φιλοσοφίας. Ο Αριστοτέλης το δηλώνει ολοκάθαρα με τον τρόπο που τελειώνει τα *Ηθικά* του *Νικομάχεια*: «Τώρα που μιλήσαμε για όλα αυτά, είναι η ώρα να μιλήσουμε και για νόμους και πολιτεύματα. Τότε θα έχουμε ολοκληρώσει την *περι τὰ ἀνθρώπινα* φιλοσοφία μας. Ας αρχίσουμε λοιπόν τον λόγο μας». Η παράξενη αυτή για τέλος βιβλίου φράση εξηγείται μόνο αν θεωρηθεί πέρασμα σε ένα καινούργιο βιβλίο. Το βιβλίο αυτό είναι τα *Πολιτικά*. Σ' αυτό, πράγματι, το βιβλίο του Αριστοτέλη ο λόγος είναι για τα θέματα που αυτός εξήγγειλε στο τέλος των *Ηθικών Νικομαχείων* του.

Ενότητα 11^η (Α 1, 1)

Η πόλη είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας

Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση

Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὕσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες), δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας. Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτική.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὕσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες),

δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας.

Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτική.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επειδὴ βλέπουμε ὅτι κάθε πόλη εἶναι ἓνα εἶδος κοινότητας καὶ ὅτι κάθε κοινότητα ἔχει συσταθεῖ για την επίτευξη κάποιου ἀγαθοῦ (πράγματι, ὅλοι κάνουν τα πάντα για χάρη ἐκεῖνου που θεωρεῖται ὅτι εἶναι καλό),

εἶναι φανερό ὅτι ὅλες (οἱ κοινότητες) ἐπιδιώκουν κάποιο ἀγαθό, κυρίως ὅμως αὐτή που εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ ὅλες τις ἄλλες καὶ κλείνει μέσα της ὅλες τις ἄλλες (ἔχει για στόχο της) το ἀνώτερο ἀπὸ ὅλα (τα ἀγαθά).

Αὐτή λοιπὸν εἶναι ἡ κοινότητα που ονομάζεται πόλη καὶ πολιτικὴ κοινωνία.

Νοηματική απόδοση 11^{ης} ενότητας:

Κάθε μορφή κοινωνικής συνύπαρξης έχει συσταθεί για την επίτευξη αυτού που θεωρείται ότι είναι αγαθό. Εφόσον η πόλη-κράτος είναι μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, στοχεύει κι αυτή σε ένα αγαθό. Η πόλη-κράτος, όμως, είναι ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, εφόσον εμπεριέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Επομένως, και το αγαθό στο οποίο αποβλέπει είναι ανώτερο από όλα τα αγαθά.

Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική

πόλις: αντιπολίτευση, απολίτιστος, διαπολιτισμικός, κοινοπολιτεία, κωμόπολη, μεταπολίτευση, πόλη, πολιούχος, πολιτεία, πολιτειακός, πολιτευτής, πολίτης, πολιτικάντης, πολιτικολογία, πολιτικοποίηση, πολιτικός, πολιτισμικός, πολιτισμός, συμπολίτης.

όρῶμεν < ὄραω -ῶ: (θ. Forā- > ὄρα-ω > ὄρῶ· θ. ὄπ- + σο + μαι > ὄψομαι· θ. Fid- > ἔ - Fid-on > εἶδον με αποβολή του F και συναίρεση. Ο παρατατικός προέκυψε από αύξηση **η**: ἡ-Forā- ον· με αποβολή του F και αντιμεταχώρηση των φωνηέντων > ἑώραον· με δάσυνση του **ξ** από επίδραση του ενεστώτα και συναίρεση > ἑώρων. Ο παρακείμενος σχηματίζεται από: Fe-Fóra-κα· με δάσυνση του πρώτου F και αποβολή του δεύτερου > ἑ-όρα-κα· με έκταση > ἑώρακα. Ο δεύτερος τύπος παρακειμένου: ὄπ- μαι· με χρονική αύξηση και αφομοίωση του **π** σε **μ** > ὄμμαι): αδιόρατος, αντικατοπτρισμός, ἀόμματος, ἀόρατος, αὐτόπτης, αυτοψία, διορατικός, εἶδος, εἰδύλλιο, εἰδῶλο, ἐνόραση, ἐπόπτης, ἐποπτικός, θεόρατος, θυρωρός, ιδανικός, ιδέα, ιδεατός, ιδεολογία, ιδεολογικός, ιδεολόγος, κάτοπτρο, κάτοψη, μέτωπο, ὄμμα, οπή, οπτικός, ὄραμα, οραματιστής, ὄραση, ορατός, οφθαλμός, ὄψη, πανόραμα, παρόραμα, παρωπίδα, πρόσοψη, προσωπίδα, πρόσωπο, συνοπτικός, τηλεόραση, ὑποπτος, υποψία.

κοινωνίαν < κοινωνῶς < κοινός: επικοινωνία, κοινό (το), κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινοποίηση, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινότητα, κοινοτικός, κοινοτοπία, κοινόχρηστος, κοινωνικός, κοινωνικότητα, κοινωνιολογία, κοινωφελής, συγκοινωνία.

οὔσαν, εἶναι, ἐστὶν < εἰμί (ρ. ἐσ-, μι-κατάληξη· με αφομοίωση > ἐμ-μὶ· με απλοποίηση και αντέκταση > εἰμί): ανούσιος, ἀπόν, απουσία, ἐξουσία, ἐξουσιαστικός, ἐπουσιώδης, ἐσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, ἔτυμον, ὁμοούσιος, ὄν, ὄντολογία, ὄντολογικός, ὄντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν (το), παρουσία, παρουσιαστικό, περιουσία, περιουσιακός, περιούσιος, τῶντι.

- ✓ Πιο συγκεκριμένα, η άποψη του **Πρωταγόρα**, στον ομώνυμο διάλογο που διδαχθήκαμε, είναι ότι οι πόλεις δημιουργήθηκαν «νόμο», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να επιβιώσουν. Διαφωνούν ως προς την αρχή της κοινωνίας και ως προς το σκοπό της. Ο Πρωταγόρας ισχυρίζεται ότι είναι προϊόν σύμβασης και στόχος είναι η αποφυγή αδικίας μέσα στην πόλη.
- ✓ **Ο Πλάτωνας** υποστήριξε ότι οι πόλεις δημιουργήθηκαν «νόμο», επειδή οι άνθρωποι δεν είχαν αυτάρκεια και ένιωθαν την ανάγκη να βοηθούν ο ένας τον άλλον. Ο Πλάτωνας τοποθετεί την αρχή της κοινωνίας στην έλλειψη αυτάρκειας του ατόμου κάτι δηλαδή σαν αναγκαίο κακό που έχει τις ρίζες του στην υλική υπόσταση του ανθρώπου, η οποία λειτουργεί ανασχετικά προς την ευτυχία που μπορεί να κατακτηθεί μόνο στον κόσμο των ιδεών.
- ✓ **Ο Αριστοτέλης**, από την άλλη, θεωρούσε ότι οι πόλεις δημιουργήθηκαν από την έμφυτη τάση των ανθρώπων να συνυπάρχουν με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους, άρα ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν». Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ανάγκη της αναπαραγωγής και της επιβίωσης ως αιτία δημιουργίας της πόλης αλλά παράλληλα θεωρεί την πόλη πεδίο ολοκλήρωσης του ανθρώπου, αφού η κοινωνική του διάσταση οδηγεί στον προορισμό της ύπαρξής του στην ευδαιμονία που αντιστοιχεί στη φύση του, η οποία χαρακτηρίζεται από τη λογική αλλά και την ηθική. Για τον Αριστοτέλη η κοινωνία εξαρχής έχει στόχο το αγαθό αλλά και είναι ο μόνος χώρος που ο άνθρωπος μπορεί να πραγματώσει την ηθική αρετή που ως κοινωνική αρετή χαρίζει «ευζωία», το προαπαιτούμενο δηλαδή για την κατάκτηση της διανοητικής αρετής που θα τον οδηγήσει στην ανώτερη ευδαιμονία. Δεν είναι λοιπόν αποτέλεσμα μόνο ανάγκης ή αδυναμίας αλλά μέσο προς την πλήρωση του ανώτερου προορισμού του ανθρώπου, αφού η ευδαιμονία στην πόλη, η «ευζωία» θα του επιτρέψει να επιδιώκει με καλύτερους όρους τη διανοητική αρετή, την υψηλότερη δυνατή ευδαιμονία που τμήμα της μόνο μπορεί να κατακτήσει ο άνθρωπος (τέλεια πνευματική μορφή είναι μόνο το θείο).

Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

1. «Επειδή ... ὀρῶμεν»: Χρησιμοποιώντας τη λέξη «ὀρῶμεν» ο Αριστοτέλης δηλώνει, στην πραγματικότητα, ότι τα (λογικά) επιχειρήματά του συχνά τα συλλέγει προσέχοντας τη γύρω του πραγματικότητα. Και όχι, βέβαια, μόνο αυτό, αφού στη συνέχεια τα επιχειρήματα αυτά ο Αριστοτέλης τα χρησιμοποιεί κιάλας για την προώθηση της σκέψης του και για εξαγωγή συμπερασμάτων (θυμήσου π.χ. όσα διάβασες στην 1^η ενότητα, όπου ο Αριστοτέλης

συνήγαγε συμπεράσματα προσέχοντας τη "συμπεριφορά" της πέτρας και της φωτιάς). Με ποιο επίθετο θα χαρακτηρίζες έναν τέτοιο στοχαστή, έναν τέτοιο φιλόσοφο; Ποιο επίθετο θα δήλωνε τότε το αντίθετο;

Απάντηση

Το ρήμα «ὀρῶμεν», σε α' πληθυντικό πρόσωπο μάλιστα, παραπέμπει σε κοινή εμπειρική παρατήρηση, όπως ταιριάζει άλλωστε σε εμπειρικό φιλόσοφο. Η χρήση του ρήματος «ὀρῶμεν» υποδηλώνει ότι ο φιλόσοφος στηρίζει τα λογικά του επιχειρήματα στην παρατήρηση της αντικειμενικής πραγματικότητας και στην εμπειρία. Το ίδιο είχε κάνει και στην 1^η ενότητα των *Ηθικών Νικομαχείων* με τα παραδείγματα της πέτρας και της φωτιάς. Τα επιχειρήματα αυτά τα χρησιμοποιεί για την προώθηση της σκέψης του και για τη συναγωγή συμπερασμάτων. Συνδύαζε τα χαρακτηριστικά του θετικού επιστήμονα με τη θεωρητική φιλοσοφική σκέψη. Φαίνεται, δηλαδή, ότι ήταν εμπειρικός (θετικός) και όχι θεωρητικός φιλόσοφος.

2. «τοῦ κυριωτάτου πάντων»: Στα Ηθικά Νικομάχεια το υπέρτατο αυτό αγαθό ο Αριστοτέλης το είχε χαρακτηρίσει με την έκφραση «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν». Ποιο ήταν αυτό (; με ποια λέξη το δήλωνε); Γράψε ένα μικρό δοκίμιο (μιας ή δυο σελίδων) για τη σύμπτωση ή μη του υπέρτατου για το άτομο αγαθού με το υπέρτατο για την πολιτεία αγαθό.

Απάντηση

Με τη φράση «κυριωτάτου πάντων» ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριωτάτον» όλων των άλλων αγαθών. Ήδη στην εισαγωγή των *Ηθικών Νικομαχείων* είδαμε τις ερμηνείες που έδωσαν στον όρο «ευδαιμονία» διάφοροι φιλόσοφοι, όπως και την ερμηνεία του Αριστοτέλη. Αρχικά, λοιπόν, η λέξη «ευδαιμονία» (< εὖ + δαίμων) σήμαινε την εύνοια του θείου, κάτι που δίνεται δηλαδή στον άνθρωπο από τον θεό. Αργότερα, για το περιεχόμενο της ίδιας λέξης μίλησε ο Ηράκλειτος και ο Δημόκριτος. Σύμφωνα με αυτούς, η κατάκτηση της ευδαιμονίας εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο και τις ενέργειές του. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία δεν είναι κατάσταση, αλλά διαρκής ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλει αρετής. Μελετώντας, λοιπόν, όλες τις παραπάνω απόψεις παρατηρούμε ότι ο όρος «ευδαιμονία» αφορά τον ηθικό βίο του ανθρώπου. Για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος αυτός έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα

κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στα πλαίσια της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των *Πολιτικών* του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συναρτάται με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας (βλέπε εισαγωγή *Πολιτικών*, σελίδα 178 σχολικού εγχειριδίου).

Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης

A. Λεξιλογικές

1. Να δώσετε συνώνυμα των παρακάτω λέξεων του κειμένου στα αρχαία ελληνικά: ὀρῶμεν, ἀγαθοῦ, πράττουσι, δῆλον, καλουμένη.
2. Να δώσετε ένα παράγωγο (απλό ή σύνθετο) ουσιαστικό και ένα επίθετο στα νέα ελληνικά για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις: πόλιν, ὀρῶμεν, κοινωνίαν, δῆλον, καλουμένη.
3. Να βρείτε μέσα στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: ανακωχή, επικύρωση, κάτοπτρο, σταθμός, οντολογικός.
4. Να δώσετε ομόρριζα (απλά ή σύνθετα) στα νέα ελληνικά για καθένα από τα ακόλουθα θέματα του ρήματος «ὀρῶ»: ορ-, οπ-, ιδ-.
5. Επανάσταση, εξοντώνω, μυωπία, εγκυρότητα, σύγκληση, πρόδηλος, δόγμα: Αφού επισημάνετε τους λεκτικούς τύπους του διδαγμένου κειμένου με τους οποίους συγγενεύουν ετυμολογικά οι παραπάνω λέξεις, να σχηματίσετε στη νεοελληνική γλώσσα μία περίοδο λόγου για κάθε λέξη με την ποιητική ή αναφορική λειτουργία της.
6. **Πράττουσι**: Να σχηματίσετε μία περίοδο λόγου της νεοελληνικής για κάθε περίπτωση με παράγωγα του ρήματος που σας δίνεται. Οι παραγόμενες λέξεις (απλές ή σύνθετες) να δηλώνουν:
 1. Το πρόσωπο που ενεργεί
 2. Την ενέργεια
 3. Το αποτέλεσμα της ενέργειας
 4. Τον τόπο όπου γίνεται η ενέργεια
 5. Την ικανότητα σ' αυτό που δηλώνει το ρήμα

B. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ

1. Να δώσετε τον ορισμό της έννοιας «πόλις» όπως αυτός προκύπτει μέσα από το κείμενο και να επισημάνετε το προσεχές γένος της και την ειδοποιό διαφορά της.
2. Να εντοπίσετε τις φράσεις του κειμένου που υποδηλώνουν την τελεολογική αντίληψη του Αριστοτέλη και να τις επεξηγήσετε.
3. Με ποιον συλλογισμό καταλήγει ο Αριστοτέλης ότι η «πόλις» είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας και στοχεύει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά; Ο συλλογισμός αυτός είναι παραγωγικός ή επαγωγικός;
4. Να δώσετε το περιεχόμενο του όρου κοινωνία, ανατρέχοντας και στην ετυμολογία της λέξης και να σχολιάσετε το περιεχόμενο της φράσης «ἡ πασῶν κυριωτάτη και πάσας περιέχουσα τάς ἄλλας».
5. Ο Αριστοτέλης θεωρεί υπέρτατο αγαθό την εὐδαιμονίαν. α) Με ποια φράση του κειμένου υποδηλώνεται το υπέρτατο αγαθό; β) Ποια είναι η αρχική σημασία της λέξης εὐδαιμονία σύμφωνα με την ετυμολογία της και ποια είναι η άποψη του Ηράκλειτου και του Δημόκριτου για την κατάκτησή της; γ) Πώς θεωρεί ο Αριστοτέλης την εὐδαιμονίαν ως υπέρτατο αγαθό στον ηθικό βίο του ανθρώπου και ως υπέρτατο αγαθό για την πόλη;
6. Να σχολιάσετε το λεκτικό σύνολο «πᾶσαν πόλιν» και τη λέξη «ὀρῶμεν» σε συσχετισμό με τις μεθόδους με τις οποίες ο Αριστοτέλης διερευνά συνήθως τα θέματά του.

Ενότητα 12^η (Α 2, 5-6)

Ο άνθρωπος είναι «ζῶον πολιτικόν»

Η κοινωνική οντότητα που προήλθε από τη συνένωση περισσότερων χωριών είναι η πόλη, μια κοινωνική οντότητα τέλεια, που μπορούμε να πούμε ότι πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια· συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή. Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, αφού αυτή είναι το *τέλος* εκείνων κι αφού αυτό που λέμε *φύση* ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει κατά τη στιγμή της *τελείωσης*, της ολοκλήρωσής του: αυτό δεν λέμε, πράγματι, πως είναι τελικά η *φύση* του κάθε πράγματος, π.χ. του ανθρώπου, του αλόγου ή του σπιτιού, η μορφή δηλαδή που το κάθε πράγμα έχει όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία; Επίσης: ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος και, άρα, κάτι το έξοχο. Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (*πολιτικόν ζῶον*): ο δίχως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίχως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίχως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο· είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό»: αυτός ο άνθρωπος, ο δίχως πόλη από τη φύση του, είναι –την ίδια στιγμή– και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.

Νοηματική απόδοση 12^{ης} ενότητας:

Στο πρώτο μέρος του κειμένου ο Αριστοτέλης θα κάνει λόγο για την προέλευση και τον σκοπό της πόλης. Έτσι, λοιπόν, αναφέρει ότι η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα που προήλθε από τις πρώτες κοινωνικές οντότητες, δηλαδή από τη συνένωση χωριών είναι δηλαδή εξέλιξη αυτών. Οι πρώτες αυτές κοινωνικές οντότητες υπάρχουν εκ φύσεως. Στη συνέχεια, υποστηρίζει ότι σκοπός της πόλης είναι να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων και συγκεκριμένα την καλή ζωή. Έτσι, καταλήγει ότι η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια, που πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια. Χρησιμοποιώντας τώρα τρεις συλλογισμούς θα αποδείξει ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Αυτό συμβαίνει, διότι: α) οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, από τη συνένωση των οποίων προήλθε η πόλη, είναι κι αυτές εκ φύσεως, β) η

ο **Ως προς το σκοπό της πολιτικής κοινότητας:**

α. Ο **Πρωταγόρας** θεωρεί ως σκοπό της πολιτικής κοινότητας την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών, τη διασφάλιση της ζωής.

β. Ο **Αριστοτέλης** διαφοροποιείται ή μάλλον προχωρεί πέρα από τον Πρωταγόρα: σκοπός της δημιουργίας της πολιτικής κοινότητας είναι το ζῆν (αυτό το εξασφαλίζουν η οικογένεια και η κώμη), ενώ ειδικά της πόλεως σκοπός είναι το εὖ ζῆν, δηλαδή η ηθική τελείωση, η ποιοτικά ανώτερη κοινωνική ζωή, η ευδαιμονία των πολιτών, την οποία θεωρεί ο Αριστοτέλης ως το ύψιστο αγαθό. Στο πλαίσιο του εὖ ζῆν βρίσκεται και η αὐτάρκεια, που είναι οικονομική ανεξαρτησία. Σκοπός λοιπόν της πόλεως, κατά τον Αριστοτέλη, δεν είναι μόνο το ζῆν, αλλά το εὖ ζῆν – η **αὐτάρκεια** που είναι η οικονομική ανεξαρτησία (με υπέρτατο αγαθό την εὐδαιμονίαν). Μόνο στα πλαίσια της ευδαιμονίας που παρέχει η πόλη, ο άνθρωπος έχει δυνατότητα να κατακτήσει την ηθική αρετή, μέσω μιας υψηλής μορφής κοινωνικότητας αλλά και τη διανοητική αρετή τόσο με την πνευματική αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπων όσο και μέσα σε ένα πλαίσιο ζωής που θα επιτρέπει τη δημιουργία ανώτερου πολιτισμού, έχοντας επιλύσει τα βασικά βιοτικά προβλήματα. Άρα, η πόλη είναι το «βέλτιστον», ως μέσο για την κατάκτηση της πνευματικής και ηθικής ελευθερίας του ανθρώπου, μονόδρομος για την ευδαιμονία, τον προορισμό της φύσης του. Η φύση λοιπόν είναι συνυφασμένη με την ευδαιμονία και την αὐτάρκεια της πόλης και κάνουν τον άνθρωπο «ζῶο πολιτικό».

γ. Ως προς το **Ρουσσώ**, σκοπός του κράτους είναι η ισότητα των πολιτών και η ελευθερία τους (εδώ υπάρχει διαφοροποίηση από τον Αριστοτέλη). Ακόμα, επειδή η κοινότητα ενσαρκώνει τη γενική θέληση, έχει μια ηθική προτεραιότητα απέναντι στη θέληση κάθε πολίτη χωριστά. Σ' αυτό το σημείο υπάρχει συμφωνία με την άποψη του Αριστοτέλη ότι **πρότερον τῆ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν** (=εκ φύσεως η πόλη είναι ανώτερη από την οικογένεια και τον καθένα μας).

➤ **Τα βασικά στοιχεία της ενότητας:**

- Η πόλη αποτελείται από πολλές κώμες (συνοικισμούς).
- Η πόλη είναι το τρίτο στάδιο συμβίωσης των ανθρώπων οἰκία → κώμη → πόλις
- Η καθεμιά από αυτές τις τρεις μορφές πολιτικής κοινότητας εξυπηρετεί διαφορετικές ανάγκες των ανθρώπων:

Οἰκία → τις καθημερινές ανάγκες των ανθρώπων

Κώμη → ανάγκες ανώτερες και πιο πνευματικές (π.χ. λατρεία του θείου, απόδοση δικαιοσύνης)

Πόλη → είναι η ολοκλήρωση της οικίας και της κώμης καθώς εξυπηρετεί ακόμα πιο υψηλές, πιο «ηθικές» ανάγκες των ανθρώπων.

- Η πόλη είναι η ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου (οικία → κώμη → πόλις) γιατί εξασφαλίζει την πλήρη αυτάρκεια (σε ό,τι αφορά και τα αναγκαία για την επιβίωση) και την ευδαιμονία).
- Αυτάρκεια της πόλης = ευδαιμονία της πόλης
- Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα και ολοκληρώνεται είναι κάτι το φυσικό και γι' αυτό είναι κάτι το έξοχο, αφού η φύση εξασφαλίζει στα δημιουργήματά της ό,τι είναι καλύτερο.
- Η αυτάρκεια, επειδή είναι ο τελικός στόχος, είναι κάτι έξοχο.
- Λογικό συμπέρασμα των παραπάνω είναι ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν «εκ φύσεως».
- Άρα ο άνθρωπος είναι από τη φύση του προορισμένος να ζει σε οργανωμένες πολιτικά κοινωνίες (ο άνθρωπος είναι φύσει ζώο πολιτικό).
- Όποιος δεν ζει από τη φύση του σε οργανωμένη κοινωνία (όχι για συγκυριακούς λόγους) είναι ή ατελής και εκφυλισμένος ή ον ανώτερο από τον άνθρωπο (θεός).

Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

1. Η άποψη ότι «η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως» προβάλλεται ως το λογικό συμπέρασμα άλλων, προηγούμενων, παραδοχών. Προσπάθησε να αναπαραγάγεις –με δικά σου λόγια– τον συλλογισμό (ή τους συλλογισμούς) με τον οποίο (ή με τους οποίους) ο Αριστοτέλης κατέληξε στο συγκεκριμένο συμπέρασμα.

Απάντηση

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τρεις συλλογισμούς, για να αποδείξει ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως:

Πρώτος συλλογισμός

1η προκειμένη: οι πρώτες κοινωνικές οντότητες (η οικογένεια και το χωριό) υπάρχουν εκ φύσεως

Ενότητα 13^η (Α 2, 10-13)

Ο ανθρώπινος λόγος η πιο μεγάλη απόδειξη ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του «ζῷον πολιτικόν»

Είναι, νομίζω, φανερό γιατί ο άνθρωπος είναι *πολιτικὸν ζῷον* περισσότερο απ' ό,τι οι μέλισσες ή τα άλλα αγελαία ζώα: Όπως έχουμε ήδη πει πολλές φορές, η φύση δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και χωρίς αιτία. Ας προσέξουμε ύστερ' απ' αυτό ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ζώο που είναι εφοδιασμένο με την ικανότητα του λόγου. Η απλή φωνή δεν εκφράζει, ως γνωστόν, παρά μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση· γι' αυτό και υπάρχει σε όλα τα ζώα· η φύση τους έδωσε, πράγματι, όλη κι όλη αυτή την ικανότητα, να αντιλαμβάνονται το δυσάρεστο και το ευχάριστο και αυτά να τα κάνουν φανερά το ένα στο άλλο· του λόγου όμως ο προορισμός είναι να κάνει φανερό τι είναι ωφέλιμο και τι βλαβερό και, άρα, τι είναι δίκαιο και τι άδικο· αυτό είναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα: μονάχα αυτός αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο και όλα τα άλλα παρόμοια πράγματα –και, φυσικά, η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη. Ωρα όμως να προσθέσουμε και κάτι άλλο στον λόγο μας: Στην τάξη της φύσης η πόλη προηγείται από την οικογένεια και απ' τον καθένα μας ως άτομο· ο λόγος είναι ότι το όλον αναγκαστικά προηγείται του μέρους· πραγματικά, αν πάψει να υπάρχει το σώμα ως σύνολο, δεν θα υπάρχει πια ούτε πόδι ούτε χέρι παρά μόνο ως (ίδια) λέξη, όπως, ας πούμε, αν μιλούμε για πέτρινο χέρι (θα είναι, πράγματι, κάτι σαν αυτό, αν μια φορά πεθάνει): όλα τα πράγματα είναι αυτό που λέμε ότι είναι, αν τα κρίνουμε με κριτήριο τη λειτουργία και τις ιδιότητές τους· από τη στιγμή, επομένως, που θα πάψουν να έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά, δεν θα πρέπει πια να λέμε ότι είναι ό,τι ήταν πριν, αλλ' ότι απλώς εξακολουθούν να λέγονται ακόμη με την ίδια λέξη. Είναι φανερό λοιπόν α) ότι η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, β) ότι προηγείται από το κάθε επιμέρους άτομο. Γιατί αν είναι αλήθεια ότι ο καθένας μας χωριστά δεν είναι αυτόρκης, γίνεται λογικά φανερό ότι το κάθε μεμονωμένο άτομο θα βρεθεί στην ίδια ακριβώς κατάσταση που βρίσκονται, γενικά, τα μέρη προς το όλον· από την άλλη μεριά, ο άνθρωπος που δεν μπορεί να ζει μαζί με άλλους σε κοινότητα, ο άνθρωπος που λόγω αυτάρκειας αισθάνεται πως δεν του λείπει τίποτε, αυτός ο άνθρωπος δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο μέρος της πόλης· ένας τέτοιος όμως άνθρωπος είναι, τότε, ή ζώο ή θεός.

Επομένως, το σώμα είναι η προϋπόθεση για να υπάρχουν τα μέλη, ή, διαφορετικά, το σώμα ως όλον προηγείται του μέρους.

- ✓ Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την πόλη, που αποτελεί το όλον, και τους πολίτες, που αποτελούν τα μέρη της. Αν χαθεί η πόλη, τότε θα είναι λειτουργικά ανύπαρκτοι και οι πολίτες, γιατί αποτελούν οργανικό και αναπόσπαστο μέρος της, καθώς μόνο η πόλη μπορεί να τους προσφέρει την ύψιστη αυτάρκεια. **Αν ο άνθρωπος ήταν αυτάρκης από μόνος του και δεν χρειαζόταν την πόλη, τότε δεν θα ήταν προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλεις. Ένας τέτοιος άνθρωπος όμως δεν μπορεί παρά να είναι ή ζώο ή θεός. Έτσι εξάγεται το συμπέρασμα ότι η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως και ότι προηγείται από το κάθε επιμέρους άτομο.** Αν συσχετιστούν τα δύο αυτά συμπεράσματα, τότε οδηγούμαστε στην πίστη του Αριστοτέλη ότι η πόλη είναι το όλον προς το οποίο τείνουν τα άτομα για να πραγματώσουν τον σκοπό της ύπαρξής τους και ότι η αυτάρκεια της πόλης μπορεί να διασφαλίσει την αυτάρκεια των μερών.

Ο Αριστοτέλης μέσα από την **ολιστική του θεώρηση** τονίζει αυτό που είναι λογικά αναγκαίο (αυτό δεν συμπίπτει πάντα με το τεχνικά αναγκαίο, π.χ. ένα σπίτι δεν παρουσιάζεται ξαφνικά, αλλά δημιουργείται σταδιακά, ωστόσο προϋπάρχει συγκεκριμένο σχέδιο και στόχος που παρουσιάζουν το προκείμενο έργο συνολικά). Η ολιστική αντίληψη διαφαίνεται σε ποικίλα παραδείγματα, όπως στη μουσική (πρώτα η μελωδία, ύστερα οι φθόγγοι), στο λόγο (πρώτα η σύλληψη της πρότασης, ακολουθούν τα επιμέρους φωνήματα), τέλος, στην ίδια την ανθρώπινη δημιουργία (το νεογνό αρχικά σχηματίζεται ως ολόκληρος οργανισμός, εν συνεχεία διαπλάθονται τα επιμέρους όργανα και μέλη του).

➤ Συλλογισμός

1^η Προκείμενη: Η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως

2^η Προκείμενη: Η πόλη είναι το «όλον» ενώ ο άνθρωπος το «μέρος».

3^η Προκείμενη: Στην τάξη της φύσης το όλον προηγείται του μέρους.

4^η Προκείμενη: Η πόλη, βαθμίδα ιεραρχικά ανώτερη στην τάξη της φύσης, είναι ένα όλον που προηγείται από τα μέρη της, την οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο.

Συμπέρασμα: Η τάση του ανθρώπου προς την πολιτική κοινωνία είναι μια τάση φυσική και προγενέστερη από τα επιμέρους ανθρώπινα όντα (ως άτομα και ως οικογένεια), και ο άνθρωπος εκτός πόλη δεν είναι άνθρωπος, αλλά «θηρίον ή θεός».

- Ο παραπάνω συλλογισμός θα γίνει περισσότερο κατανοητός με την αναλυτική διαγραμματική παρουσίαση των επιμέρους επαγωγικών συλλογισμών που υπονοούνται από τα λεγόμενα του Αριστοτέλη:

A)

1^η Προκείμενη: Το χέρι είναι ένα «μέρος» ενός συνόλου («όλον»), το οποίο είναι το σώμα

2^η Προκείμενη: Αν καταστραφεί το «όλον» (το σώμα), το χέρι ή το πόδι παύουν να υπάρχουν, δηλαδή καταστρέφονται κι αυτά.

Συμπέρασμα: Άρα το «όλον», το σώμα, είναι προϋπόθεση απαραίτητη του μέρους (π. χ. του χεριού ή του ποδιού).

Αναλογικά ως προς την πόλη και τον πολίτη:

B)

1^η Προκείμενη: Ο άνθρωπος είναι ένα μέρος ενός όλου, δηλαδή της πόλης.

2^η Προκείμενη: Αν καταστραφεί το «όλον» (πόλη), ο άνθρωπος (μέρος) υφίσταται επίσης την καταστροφή.

Συμπέρασμα: Άρα το «όλον», η πόλη , είναι προϋπόθεση απαραίτητη του μέρους, δηλαδή του πολίτη.

Ενότητα 14^η (Α 2, 15-16)

Χωρίς αρετή και δικαιοσύνη ο άνθρωπος είναι το αγριότερο ζώο

Είναι φυσική λοιπόν η τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει μαζί με άλλους σε μια τέτοια κοινωνία. Κι εκείνος όμως που πρώτος τη συγκρότησε, υπήρξε ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες του ανθρώπου. Γιατί όπως ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από όλα τα όντα όταν φτάνει στην τελειότητά του, έτσι όταν σπάζει τη σχέση του με τον νόμο και τη δικαιοσύνη γίνεται το χειρότερο από όλα. Δεν υπάρχει πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα από την αδικία που διαθέτει όπλα. Ο άνθρωπος, από την άλλη, γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με όπλα για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, που όμως μπορεί να τα χρησιμοποιήσει εξ ολοκλήρου και για αντίθετους σκοπούς. Γι' αυτό ο δίχως αρετή άνθρωπος είναι από όλα τα όντα το πιο ανόσιο και το πιο άγριο, το χειρότερο από όλα στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού. Η δικαιοσύνη είναι στοιχείο συστατικό της πόλης· είναι αυτό που συγκρατεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία.

Νοηματική απόδοση 14^{ης} ενότητας:

Όπως αποδείχτηκε στις προηγούμενες ενότητες ο άνθρωπος έχει τη φυσική τάση να συνυπάρχει σε κοινωνίες με άλλους ανθρώπους. Η δημιουργία και οργάνωση κοινωνιών με νόμους και δικαιοσύνη οδηγεί τον άνθρωπο στην τελειότητά του, ενώ η παρανομία και η αδικία τον εξαχρειώνει. Γι' αυτό η φύση τον εφοδίασε με όπλα, τα οποία όμως μπορεί να χρησιμοποιήσει με δύο σκοπούς: ή για να εφαρμόζει τη δικαιοσύνη υπηρετώντας τη φρόνηση και την αρετή ή με αντίθετους σκοπούς που αποκλίνουν από τη δικαιοσύνη. Στη δεύτερη περίπτωση γίνεται το πιο άγριο και χειρότερο από όλα τα ζώα ξεπερνώντας κάθε όριο στη συμπεριφορά του. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι η δικαιοσύνη είναι απαραίτητο στοιχείο της πόλης, γιατί μόνο αυτή μπορεί να εξασφαλίσει την τάξη στην πολιτική κοινωνία.

Ερμηνευτικά σχόλια 14^{ης} ενότητας

- ✓ Βασικό θέμα της ενότητας αυτής είναι οι καταστροφικές συνέπειες για τον άνθρωπο και τις κοινωνίες, στις οποίες συμβιώνει με τους συνανθρώπους του, της μη απόκτησης της αρετής της δικαιοσύνης. Χωρίς αυτήν την αρετή, η οποία αποτελεί την κορωνίδα όλων κατά τον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος είναι το αγριότερο από όλα τα ζώα, επειδή είναι το καλύτερα προικισμένο από τη φύση. Διαθέτει τον **λ ό γ ο**, δηλαδή τη δυνατότητα να

Ενότητα 15^η (Γ 1, 1-2)

Ο πολίτης είναι το συστατικό στοιχείο της πόλης

Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση

Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι, καὶ τίς ἐκάστη καὶ ποία τις, σχεδὸν πρώτη σκέψις περὶ πόλεως ἰδεῖν, τί ποτέ ἐστιν ἡ πόλις. Νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν φάσκοντες τὴν πόλιν πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν, οἱ δ' οὐ τὴν πόλιν ἀλλὰ τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸν τύραννον· τοῦ δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου πᾶσαν ὀρῶμεν τὴν πραγματείαν οὔσαν περὶ πόλιν, ἡ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις. Ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὄλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων, δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος· ἡ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πληθὸς ἐστίν. Ὅστε τίνα χρὴ καλεῖν πολίτην καὶ τίς ὁ πολίτης ἐστὶ σκεπτέον. Καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην· ἔστι γὰρ τις ὃς ἐν δημοκρατίᾳ πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχίᾳ πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι, καὶ τίς ἐκάστη καὶ ποία τις, σχεδὸν πρώτη σκέψις περὶ πόλεως ἰδεῖν, τί ποτέ ἐστιν ἡ πόλις.

Νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν φάσκοντες τὴν πόλιν πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν, οἱ δ' οὐ τὴν πόλιν ἀλλὰ τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸν τύραννον·

τοῦ δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου πᾶσαν ὀρῶμεν τὴν πραγματείαν οὔσαν περὶ πόλιν, ἡ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Για ὅποιον εξετάζει τον τρόπο διακυβέρνησης (μιας πόλης) και ποια είναι η φύση και ποια τα χαρακτηριστικά της κάθε επιμέρους πολιτείας (ἡ: του κάθε τρόπου διακυβέρνησης), το πρώτο σχεδόν θέμα για διερεύνηση είναι να δει για κάθε πόλη τι είναι ἄραγε η πόλη.

Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές γνώμες γι' αυτό το θέμα, ἄλλοι δηλαδή λένε πως την τάδε συγκεκριμένη πράξη την έχει κάνει η πόλη, ενώ ἄλλοι ότι δεν την έχει κάνει η πόλη, ἀλλά μια συγκεκριμένη ὀλιγαρχική κυβέρνηση ἢ ἕνας συγκεκριμένος τύραννος·

εξάλλου, βλέπουμε ὅτι ὅλη η δραστηριότητα του πολιτικού και του νομοθέτη ἔχει να κάνει (ἡ: σχετίζεται) με την πόλη, ενώ το πολίτευμα είναι ἕνας τρόπος οργάνωσης αὐτῶν που κατοικοῦν στη συγκεκριμένη

οϊκούντων ἐστὶ τάξις τις.

πόλη.

Ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὄλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων, δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος· ἢ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλήθός ἐστιν.

Επειδή όμως η πόλη ανήκει στην κατηγορία των σύνθετων πραγμάτων, όπως όλα εκείνα τα πράγματα που το καθένα τους είναι ένα όλον, αποτελούμενο όμως από πολλά μέρη, είναι φανερό ότι πρώτα πρέπει να ψάξουμε να βρούμε τι είναι ο πολίτης· γιατί η πόλη είναι ένα σύνολο από πολίτες.

Ὅστε τίνα χρὴ καλεῖν πολίτην καὶ τίς ὁ πολίτης ἐστὶ σκεπτέον. Καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην·

Επομένως, πρέπει να εξετάσουμε ποιον πρέπει να ονομάζουμε πολίτη και ποιος είναι ο πολίτης. Γιατί για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης διατυπώνονται πολλές φορές διαφορετικές μεταξύ τους γνώμες· δεν υπάρχει δηλαδή μια γενική συμφωνία για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης·

ἔστι γὰρ τις ὃς ἐν δημοκρατία πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχία πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης.

γιατί υπάρχει κάποιος, ενώ είναι πολίτης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, συχνά δεν είναι πολίτης σε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα.

Νοηματική απόδοση 15^{ης} ενότητας:

Στην προσπάθειά του ο Αριστοτέλης να διερευνήσει την έννοια του πολιτεύματος, του τρόπου δηλαδή διακυβέρνησης της πόλης, θεωρεί απαραίτητο να προηγηθεί η διερεύνηση των εννοιών «πόλις» και «πολίτης». Όσον αφορά, λοιπόν, την έννοια «πόλις», διευκρινίζει ότι αυτή πρέπει να διερευνηθεί σε σχέση με το πολίτευμα για τους εξής λόγους: α) διότι υπάρχει διχογνωμία για το ποιος έχει την ευθύνη μιας πολιτικής πράξης, ιδιαίτερα σε μη δημοκρατικά πολιτεύματα: το σύνολο των πολιτών, ή οι εκάστοτε φορείς της εξουσίας; β) γιατί οι δραστηριότητες των πολιτικών και των νομοθετών αφορούν την πόλη, γ) επειδή η συνεκτική αρχή της πόλης είναι το πολίτευμα. Όμως η διερεύνηση της πόλης θέτει προς διερεύνηση την έννοια του πολίτη: α) διότι ο πολίτης αποτελεί μέρος ενός όλου, της πόλης. Για να κατανοήσουμε, λοιπόν, το όλον, πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε το μέρος, β) δεν υπάρχει ομοφωνία για το περιεχόμενο της έννοιας «πολίτης». Διαφορετικά νοείται ο πολίτης

ο **Παραδείγματα μεθόδων:**

- ✓ Όταν ψάχνουμε να βρούμε την αρχή της γλώσσας την μελετούμε γενετικά. Όταν ερευνούμε τα επιμέρους στοιχεία της (φθόγγοι, λέξεις, προτάσεις) την μελετούμε αναλυτικά.
- ✓ Όταν μελετούμε τη σκέψη του ανθρώπου και ψάχνουμε να βρούμε την αρχή της, την μελετούμε γενετικά. Όταν ψάχνουμε να βρούμε τα επιμέρους σχήματα με τα οποία αυτή λειτουργεί, την ερευνούμε αναλυτικά.
- ✓ Γενετικά μελετούμε ένα έργο τέχνης όταν ψάχνουμε να βρούμε τα στοιχεία που το γέννησαν και αναλυτικά όταν μελετούμε τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται, αλλά και τα γενικότερα χαρακτηριστικά του.
- ✓ Γενετική είναι η μελέτη της θρησκείας όταν ψάχνουμε την αρχή της και αναλυτική όταν ερευνούμε τα είδη των θρησκειών, το περιεχόμενο και το χαρακτήρα της καθεμιάς.

Συμπεράσματα για τη σχέση πόλης-πολίτη-πολιτεύματος

- ✓ Οι πολιτικές αναλύσεις του Γ' βιβλίου των *Πολιτικών* εξαρτώνται από τον ορισμό του πολίτη. Συγκεκριμένα, το σχήμα εξέτασης που διαμορφώνεται είναι το εξής: **Ορισμός του πολίτη → ορισμός της πόλης → ορισμός του πολιτεύματος → κατηγοριοποίηση των πολιτευμάτων.**
- ✓ Ο Αριστοτέλης στην πολιτική φιλοσοφία του, εξετάζοντας την πολιτεία, εξετάζει την πόλη στο σύνολό της, γιατί η πολιτεία δεν είναι δυνατόν να νοηθεί ανεξάρτητα από την πόλη. Στην πολιτική ανήκει καθετί που αφορά την πόλη, δηλαδή μια κοινωνία ανθρώπων που χαρακτηρίζεται από κοινότητα σκοπών, θεσμών και συνέχεται από ενιαία πολιτική εξουσία.
- ✓ Κατά την κρίση του φιλοσόφου η ολοκληρωμένη αξιολόγηση μιας πολιτείας προϋποθέτει τον καθορισμό της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, στην οποία άλλωστε θεμελιώνεται, των οικονομικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της διαστρωμάτωσης αυτής, των ηθικών και ιδεολογικών αντιλήψεων που εκδηλώνονται στο πλαίσιο της, της παιδείας που προσφέρει και της κοινωνικής κατηγορίας, δηλαδή του συνόλου των πολιτών, στην οποία εξασφαλίζει τη δυνατότητα να συμμετέχει στα κοινά. Συνθέτοντας τις τρεις βασικές έννοιες γράφει ο Αριστοτέλης: **«Εἴπερ γάρ ἐστι κοινωνία τις ἢ πόλις, ἔστι δέ κοινωνία πολιτῶν πολιτείας»** (*Ὁ πόλις ἡ πόλις*

Ενότητα 16^η (Γ 1, 3-4/ 6/ 12)

Ο πολίτης ορίζεται από τη συμμετοχή στην πολιτική και δικαστική εξουσία

Πρωτότυπο Κείμενο – Μετάφραση

Ὁ πολίτης οὐ τῶ οικεῖν που πολίτης ἐστίν (καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δοῦλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκίσεως), οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι (τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ τοῖς ἀπὸ συμβόλων κοινωνοῦσιν)· ... πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῶ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς. ... Τίς μὲν οὖν ἐστὶν ὁ πολίτης, ἐκ τούτων φανερόν· ᾧ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς καὶ κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγομεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως, πόλιν δὲ τὸ τῶν τοιούτων πλῆθος ἰκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ὁ πολίτης οὐ τῶ οικεῖν που πολίτης ἐστίν (καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δοῦλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκίσεως),

οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι (τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ τοῖς ἀπὸ συμβόλων κοινωνοῦσιν)·

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο πολίτης δεν είναι πολίτης με κριτήριο το ότι είναι εγκατεστημένος σε έναν συγκεκριμένο τόπο (γιατί και μέτοικοι και δούλοι μοιράζονται (με τους πολίτες) έναν κοινό τόπο),

ούτε (είναι πολίτες) αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στο δικαστήριο και ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες (γιατί το δικαίωμα αυτό το έχουν και όσοι μοιράζονται (έναν τόπο) χάρη σε ειδικές συμφωνίες)·

Ενότητα 17^η (Γ 7, 1-3/ 5)

Τα ορθά πολιτεύματα και οι παρεκκλίσεις από αυτά

Ύστερα από όσα είπαμε δίνοντας όλες τις απαραίτητες εξηγήσεις για τα θέματα που μας απασχόλησαν, σειρά στη διερεύνησή μας έχει τώρα το θέμα των πολιτευμάτων, να δούμε πόσα είναι και ποια η φύση του καθενός τους. Και πρώτα, βέβαια, τα ορθά· γιατί οι παρεκκλίσεις και οι διαστρεβλώσεις θα γίνουν φανερές μόλις θα έχουν καθοριστεί τα ορθά πολιτεύματα. Επειδή όταν λέμε "πολίτευμα" εννοούμε "αρχή, το σώμα δηλαδή που ασκεί τη διακυβέρνηση στην πόλη", και η "κυβέρνηση" είναι η ύψιστη αρχή στις πόλεις, αναγκαστικά η ύψιστη αρχή θα είναι ή ένα μόνο άτομο ή λίγα άτομα ή το σύνολο των πολιτών. Όταν λοιπόν ο ένας ή οι λίγοι ή το πλήθος ολόκληρο ασκούν την εξουσία για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος, αυτά τα πολιτεύματα δεν μπορεί παρά να είναι ορθά· όταν, αντίθετα, η εξουσία ασκείται για την εξυπηρέτηση του ιδιαίτερου συμφέροντος είτε του ενός είτε των λίγων είτε του πλήθους, τα πολιτεύματα αυτά είναι παρεκκλίσεις και διαστρεβλώσεις των ορθών. Γιατί ή το όνομα του πολίτη δεν πρέπει να δίνεται σε ανθρώπους που είναι κατά το πολίτευμα μέλη της πόλης (ενν. μια και δεν λαμβάνονται υπόψη τα δικαιώματά τους), ή (ενν. αν τους δίνεται το όνομα του πολίτη) πρέπει να έχουν το μερτικό τους στα πλεονεκτήματα που ανήκουν στα μέλη της πόλης. Συνηθίζουμε λοιπόν να ονομάζουμε: "βασιλεία" τη μοναρχία που αποβλέπει στο κοινό συμφέρον και "αριστοκρατία" το πολίτευμα στο οποίο τη διακυβέρνηση ασκούν λίγα (περισσότερα του ενός) άτομα (το όνομα οφείλεται είτε στο ότι κυβερνούν οι *άριστοι* είτε στο ότι ασκούν την εξουσία αποβλέποντας σε ό,τι είναι *άριστο* για την πόλη και για τα μέλη της)· όταν, τέλος, κυβερνά ο λαός αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον, αυτό το πολίτευμα (στα αρχαία ελληνικά: αυτή η *πολιτεία*) πήρε το όνομα "πολιτεία", μια λέξη που είναι κοινή για όλα τα πολιτεύματα (στα αρχαία ελληνικά: για όλες τις *πολιτείες*)... Παρεκκλίσεις και διαστρεβλώσεις των πολιτευμάτων που αναφέραμε είναι: της βασιλείας η "τυραννία", της αριστοκρατίας η "ολιγαρχία", της πολιτείας η "δημοκρατία". Η τυραννία είναι, πράγματι, μια μοναρχία που υπηρετεί το συμφέρον του μονάρχη, η ολιγαρχία υπηρετεί το συμφέρον των πλουσίων και η δημοκρατία το συμφέρον των απόρων, κανένα όμως από τα πολιτεύματα αυτά δεν υπηρετεί το συμφέρον του συνόλου των πολιτών.

Νοηματική απόδοση 17^{ης} ενότητας:

Ο Αριστοτέλης εξαγγέλλει ότι το θέμα που θα τον απασχολήσει σε αυτή την ενότητα είναι τα είδη των πολιτευμάτων και τα γνωρίσματά τους. Τα είδη τους διακρίνονται ανάλογα με το

1. Στο περιεχόμενο της έννοιας πολίτης
2. Στις αρετές που πρέπει να έχει ο πολίτης ως άρχοντας και ως αρχόμενος
3. Στο περιεχόμενο της έννοιας πολιτεία.

➤ **Τα είδη των πολιτευμάτων και οι στόχοι τους**

Τα πολιτεύματα διακρίνονται, κατά τον Αριστοτέλη, σε ορθά και στις παρεκκλίσεις τους από τα ορθά. Έτσι:

ΟΡΘΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ	→	ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΟΡΘΑ
1) Βασιλεία Κριτήρια • Αριθμητικό: κυβερνά ένας • Ποιοτικό: στόχος το κοινό συμφέρον • [Ταξικό: Μονάρχης (ο υπερέχων ηθικά)]	→	1) Τυραννία Κριτήρια • Αριθμητικό: κυβερνά ένας • Ποιοτικό: στόχος το συμφέρον του μονάρχη • (Ταξικό: Μονάρχης)
2) Αριστοκρατία Κριτήρια • Αριθμητικό: κυβερνούν λίγοι (οι άριστοι) • Ποιοτικό: στόχος το κοινό συμφέρον • [Ταξικό: οι άριστοι (οι ανώτεροι σε αρετή)]	→	2) Ολιγαρχία Κριτήρια • Αριθμητικό: κυβερνούν λίγοι (οι πλούσιοι) • Ποιοτικό: στόχος το συμφέρον των λίγων (των πλουσίων) • (Ταξικό: Πλούσιοι)
3) «Πολιτεία» Κριτήρια • Αριθμητικό: κυβερνά ο λαός • Ποιοτικό: στόχος το κοινό συμφέρον • (Ταξικό: Μέση τάξη)	→	3) «Δημοκρατία» Κριτήρια • Αριθμητικό: κυβερνά ο λαός (οι άποροι) • Ποιοτικό: στόχος το συμφέρον των πολλών (των απόρων) • (Ταξικό: Άποροι)

➤ **Τα κριτήρια διάκρισης των πολιτευμάτων**

Κατά τον Αριστοτέλη, τα πολιτεύματα διακρίνονται με βάση τα εξής κριτήρια:

α) Αριθμητικό κριτήριο: τα πολιτεύματα διακρίνονται ανάλογα με τον **αριθμό των προσώπων που ασκούν την εξουσία**. Έτσι, η εξουσία μπορεί να ασκείται είτε από ένα πρόσωπο –βασιλιάς, τύραννος– είτε από λίγους –αριστοκράτες, ολιγαρχικούς– είτε από τον λαό –πολιτεία, δημοκρατία.

β) Ποιοτικό κριτήριο: το κριτήριο που διαφοροποιεί αξιολογικά τα πολιτεύματα και τα διακρίνει σε ορθά και σε **παρεκκλίσεις** («**παρεκβάσεις**») από τα ορθά είναι **ο στόχος, το συμφέρον το οποίο υπηρετούν**. Έτσι, βλέπουμε ότι στα ορθά πολιτεύματα –βασιλεία, αριστοκρατία, πολιτεία– οι φορείς της εξουσίας αποβλέπουν στο συμφέρον του συνόλου των πολιτών, την ευδαιμονία και, συνεπώς, στην ύψιστη αυτάρκεια. Αντιθέτως, στις παρεκκλίσεις αυτών οι φορείς της εξουσίας αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του δικού τους συμφέροντος. Πιο συγκεκριμένα, ο τύραννος επιδιώκει να διατηρήσει την εξουσία με άνομο τρόπο και να αποκομίσει τα μεγαλύτερα οφέλη από αυτή. Η ολιγαρχία αποβλέπει στο πολιτικό και οικονομικό συμφέρον των λίγων, των πλουσίων, οι οποίοι ελέγχουν την εξουσία ακυρώνοντας το συμφέρον των πολιτών, και η «δημοκρατία», στην οποία την εξουσία ασκεί με ιδιοτέλεια το πλήθος των απόρων, επιδιώκει να εξυπηρετεί το συμφέρον των πολλών αδιαφορώντας όμως για το κοινό καλό, το συμφέρον όλων ανεξαιρέτως των πολιτών. Βέβαια, παρατηρούμε ότι στην περίπτωση της ολιγαρχίας και της «δημοκρατίας» το κριτήριο διάκρισής τους δεν είναι μόνο ποιοτικό, **αλλά και οικονομικό-ταξικό**, καθώς δεν υπηρετείται το συμφέρον των λίγων και των πολλών (του πλήθους) αντίστοιχα, αλλά το συμφέρον των πλουσίων και των απόρων. Οι άρχοντες στην ολιγαρχία και στη «δημοκρατία» έχουν στόχο το συμφέρον της τάξης την οποία εκπροσωπούν και όχι το συμφέρον του συνόλου. Έτσι το κριτήριο εδώ γίνεται ταξικό (αυτό βέβαια δεν διαφοροποιεί τα γνωρίσματα: οι πλούσιοι είναι λίγοι, οι άποροι, οι φτωχοί είναι πολλοί). Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και το **ηθικό κριτήριο**:

- 1) Βασιλεία: ο ένας και απόλυτα υπερέχων σε αρετή
- 2) Αριστοκρατία: οι λίγοι και συγκριτικά ανώτεροι σε αρετή
- 3) Πολιτεία: Η μέση τάξη που είναι ικανή να καθοδηγηθεί από τον «ορθό λόγο».

Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι η διάκριση των πολιτευμάτων σε τρία ορθά και τρεις αντίστοιχες παρεκκλίσεις είναι **πλατωνική** (*Πολιτικός*, 291d). Η διαφορά με τον Αριστοτέλη

Ενότητα 18η (Γ 11, 1-4)

Πρέπει το πλήθος των πολιτών να ασκεί την πολιτική εξουσία;

Η άποψη ότι την εξουσία στην πόλη πρέπει μάλλον να την ασκεί το πλήθος παρά οι *άριστοι* που είναι λίγοι, νομίζω ότι μπορεί να συζητηθεί –με το νόημα ότι είναι μια άποψη που παρουσιάζει, βέβαια, κάποιες δυσκολίες, που περιέχει όμως ίσως και κάποια αλήθεια. Για το πλήθος μπορεί κανείς να πει τούτο: το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι τίποτε το αξιόλογο, ενωμένοι όμως όλοι μαζί είναι ενδεχόμενο να είναι, όχι σαν άτομα αλλά σαν σύνολο, καλύτεροι από εκείνους– όπως ακριβώς τα δείπνα που γίνονται με τη συνεισφορά πολλών είναι καλύτερα από εκείνα που γίνονται με έξοδα ενός μόνο ανθρώπου. Πολλοί καθώς είναι, ο καθένας διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης, και έτσι, ενωμένοι οι πολλοί γίνονται, κατά κάποιο τρόπο, ένας άνθρωπος με πολλά πόδια, με πολλά χέρια και με πολλές αισθήσεις –και με ανάλογη, βέβαια, αρετή και εξυπνάδα. Γι' αυτό και οι πολλοί είναι σε θέση να κρίνουν καλύτερα τα έργα της μουσικής και των ποιητών: ο ένας κρίνει ένα μέρος, ο άλλος ένα άλλο, και όλοι μαζί το σύνολο. Από την άλλη όμως μεριά, οι αξιόλογοι άνθρωποι είναι ανώτεροι από το κάθε επιμέρους άτομο ενός πλήθους, ακριβώς γιατί στο πρόσωπό τους συνενώνονται στοιχεία που εκεί είναι διάσπαρτα και χωριστά – έτσι δεν λέμε ότι συμβαίνει και στην περίπτωση των ωραίων και μη ωραίων ανθρώπων, των ζωγραφισμένων και αληθινών μορφών; Αν τα στοιχεία αυτά τα πάρουμε χωριστά, μπορούμε, βέβαια, τότε να πούμε ότι το τάδε συγκεκριμένο άτομο έχει πιο όμορφο μάτι από το μάτι του ανθρώπου της ζωγραφιάς, ή ότι ένα άλλο άτομο έχει πιο όμορφο κάποιο άλλο μέλος του σώματός του.

Νοηματική απόδοση 18^{ης} ενότητας:

Ο Αριστοτέλης στην αρχή της ενότητας διατυπώνει με κάποια επιφυλακτικότητα στο ύφος του, την άποψη ότι την πολιτική εξουσία πρέπει μάλλον να την ασκεί το πλήθος των πολιτών παρά οι λίγοι και άριστοι. Προχωρά στη διερεύνηση της θέσης αυτής διατυπώνοντας την **αθροιστική θεωρία**, σύμφωνα με την οποία το πλήθος υπερέρχει του ενός ή των λίγων, γιατί διαθέτει συνολικά πολλαπλάσια δύναμη, αρετή και εξυπνάδα. Ο Αριστοτέλης φαίνεται να πιστεύει ότι η φρόνηση και η αρετή είναι αθροίσμα μεγέθη και αυτό το συμπεραίνει από άλλους τομείς της ζωής. Η θεωρία επιβεβαιώνεται με ένα παράδειγμα από την καθημερινή ζωή, που αφορά την οργάνωση ενός δείπνου, μια παρομοίωση από τη μυθολογία και μια μεταφορά που αφορά την κριτική μουσικών και ποιητικών έργων. Στη συνέχεια του κειμένου ο φιλόσοφος θα παρουσιάσει, χωρίς επιφυλάξεις αυτή την φορά, τα πλεονεκτήματα της

- **Συνολική παρουσίαση της ενότητας:**

Η άσκηση της εξουσίας από τους πολλούς – Η επιχειρηματολογία

Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία
1. Όλα μαζί τα επιμέρους άτομα μπορούν να αποτελέσουν μια δύναμη ανώτερη από τη δύναμη των λίγων και άριστων. Η δύναμη των πολλών μπορεί να αποδειχτεί αποτελεσματικότερη από τη συνολική αρετή των λίγων. 2. Ο καθένας διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης και έτσι ενωμένοι οι πολλοί γίνονται αθροιστικά μια υπολογίσιμη δύναμη. 3. Οι πολλοί κρίνουν καλύτερα	1. Το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι τίποτα το αξιόλογο.

Ο συλλογισμός του Αριστοτέλη είναι **επαγωγικός** και συμπληρώνεται από τρία (03) παραδείγματα:

1. Το παράδειγμα του δείπνου

Τα δείπνα που γίνονται με τη συνεισφορά πολλών είναι καλύτερα από τα δείπνα που γίνονται από τη συνεισφορά ενός μόνο ανθρώπου.

Στην άσκηση της εξουσίας από το πλήθος «συνδαιτυμόνες» είναι όλοι οι πολίτες, που συνεισφέρουν ο καθένας όλα τα μέρη φρόνησης και αρετής που διαθέτουν. Επειδή τα μέρη αυτά αθροίζονται, το σύνολο των πολιτών είναι ανώτερο από κάθε επιμέρους άτομο.

2. Το παράδειγμα του ανθρώπου με υπερφυσική δύναμη

Η δύναμη του πλήθους είναι παρόμοια με τη δύναμη που έχει ένας υπερφυσικός άνθρωπος που έχει πολλά πόδια, πολλά χέρια, πολλές αισθήσεις και ανάλογη αρετή και εξυπνάδα.

Περισσότερο πρόκειται για παράδειγμα μυθολογίας (Ερινύες, Εκατόχειρες κ.ά.).

Ενότητα 19^η (Δ 4, 22-26)

Είδη δημοκρατίας

Πρώτο είδος δημοκρατίας είναι αυτή που παίρνει το όνομά της από την όσο γίνεται πιο πιστή εφαρμογή της αρχής της ισότητας. Η ισότητα, σύμφωνα με τον νόμο αυτής της δημοκρατίας, συνίσταται στο ότι οι φτωχοί δεν έχουν περισσότερα δικαιώματα και προνόμια από τους πλούσιους· σε καμιά περίπτωση οι δύο αυτές ομάδες δεν είναι κυρίαρχες η μια της άλλης· και οι δύο είναι όμοιες. Γιατί αν είναι αλήθεια αυτό που υποστηρίζουν μερικοί, πως η ελευθερία και η ισότητα υπάρχουν κατά κύριο λόγο στη δημοκρατία, αυτό θα ήταν έτσι στον μέγιστο δυνατό βαθμό εκεί όπου οι πολίτες –δίχως καμιά εξαίρεση– συμμετέχουν με τον ίδιο τρόπο στη διακυβέρνηση. Από τη στιγμή που ο λαός (ο *δήμος*) είναι η πλειοψηφία και οι αποφάσεις της πλειοψηφίας είναι αυτό που τελικά επικρατεί, το πολίτευμα αυτό δεν μπορεί παρά να είναι δημοκρατία. Αυτό λοιπόν είναι το πρώτο είδος δημοκρατίας. Ένα δεύτερο είδος είναι αυτό στο οποίο οι πολίτες καταλαμβάνουν τα αξιώματα με κριτήριο την περιουσία τους, εν πάση περιπτώσει χαμηλή· ο κανόνας είναι: όποιος αποκτά τα προβλεπόμενα οικονομικά μέσα, αποκτά το δικαίωμα να καταλαμβάνει αξιώματα· αν τα χάσει, χάνει αυτό το δικαίωμα. Μια τρίτη μορφή δημοκρατίας είναι αυτή στην οποία μπορούν να καταλαμβάνουν αξιώματα όλοι οι πολίτες που δεν έχουν κάποιο κώλυμα (αν είναι, λ.χ., υπόλογοι για κάτι), η υπέρτατη όμως αρχή είναι ο νόμος· μια άλλη μορφή είναι αυτή στην οποία μπορούν όλοι να καταλαμβάνουν αξιώματα αρκεί να είναι πολίτες, η υπέρτατη όμως αρχή είναι ο νόμος. Μια άλλη μορφή δημοκρατίας είναι αυτή στην οποία ισχύουν όλα τα προηγούμενα, η υπέρτατη όμως αρχή είναι τώρα ο λαός, όχι ο νόμος· είναι η περίπτωση κατά την οποία τα ψηφίσματα έχουν μεγαλύτερη ισχύ από τον νόμο· αυτό συμβαίνει όταν στην πόλη υπάρχουν και δρουν δημαγωγοί. Στις δημοκρατικές πόλεις που κυβερνιούνται κατά τον νόμο, δεν κάνει ποτέ την εμφάνισή του δημαγωγός, αλλ' είναι οι άριστοι πολίτες που έχουν την πρωτοκαθεδρία. Οι δημαγωγοί κάνουν την εμφάνισή τους εκεί όπου οι νόμοι δεν αποτελούν την υπέρτατη αρχή.

Νοηματική απόδοση 19^{ης} ενότητας:

Ο Αριστοτέλης απαριθμεί πέντε τύπους δημοκρατίας, ξεκινώντας από την καλύτερη μορφή της και καταλήγοντας στη χειρότερη. Το πρώτο είδος δημοκρατίας είναι αυτό που λειτουργεί με βάση την αρχή της ισότητας, και έχει ως χαρακτηριστικά την αρχή της ελευθερίας και την με όμοιο τρόπο συμμετοχή όλων, πλούσιων και φτωχών, στη διακυβέρνηση. Στο δεύτερο είδος δημοκρατίας οι πολίτες αναλαμβάνουν αξιώματα με βάση την περιουσία τους, η οποία

Ενότητα 20^ή (Θ 2, 1-4)

Οι στόχοι της παιδείας

Πρωτότυπο κείμενο-Μετάφραση

Ἵτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινήν ποιητέον, φανερόν· τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρῆ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ταῦτά πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν· πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος· ἕκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτὰς τινος)· περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς). Ἵτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον· ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάνουσον. Βάνουσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσα πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἵτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινήν ποιητέον, φανερόν· τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρῆ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἵτι πρέπει, λοιπόν, να θεσπίσουμε νόμους για την παιδεία και ὅτι αὐτὴν πρέπει να (την) κάνουμε ἴδια για ὅλους (ἢ: να ἔχει δημόσιο χαρακτήρα), εἶναι φανερό· ποιος λοιπόν θα πρέπει να εἶναι ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς παιδείας και με ποῖον τρόπο πρέπει αὐτή να παρέχεται, (αὐτά) εἶναι ἀνάγκη να μι διαφύγουν τῆς προσοχῆς μας.

Βιβλιογραφία

Αριστοτέλης – Ηθικά Νικομάχεια - Πολιτικά

1. Adler Mortimer J., *Ο Αριστοτέλης για όλους*, μετάφραση Π. Κοτζιά – Παντελή, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1996.
2. Αλαμανής Θ. Π., *Οι φιλοσοφικές και ρητορικές σχολές στην αρχαιότητα*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1993.
3. Ανδριόπουλος Δ. Ζ., *Αριστοτέλης, Αφιέρωμα στον J. P. Anton*, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1994.
4. Ασμους Β. Φ., *Αριστοτέλης*, μετάφραση Α. Χαραλαμπίδου, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1978.
5. *Αφιέρωμα στον Αριστοτέλη*, Διαβάζω, τεύχ. 135, 15 Ιανουαρίου 1986, σσ. 4 - 59.
6. Βαλαλά – Πεντζοπούλου Τερέζα, *Ο πολιτικός άνδρας στον Αριστοτέλη*, Φιλολόγος, καλοκαίρι 1992, σσ. 96-115.
7. Βαλαλά – Πεντζοπούλου Τερέζα, *Προβολές στον Αριστοτέλη*, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 1998.
8. Βουδούρης, Κ., *Η ανθρώπινη φύση και η γένεση της κοινωνίας*, στο Αριστοτέλης, έκδ. επιμ. Δ. Ζ. Ανδριόπουλος, σσ. 30-42.
9. Brun J., *Ο Αριστοτέλης και το Λύκειο*, μετάφραση Η. Π. Νικολούδης, Αθήνα, χ.χ.
10. Châtelet Fr., (επιμ.), *Η Φιλοσοφία τ. Α΄. Από τον Πλάτωνα ως τον Θωμά Ακινάτη*, μετάφραση Κωστής Παπαγιώργης, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1984.
11. Γεωργούλης Κ.Δ., *Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης*, Θεσσαλονίκη, 1962.
12. Γεωργούλης Κ. Δ., *Ιστορία Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1994.
13. Δεσποτόπουλος Κ. Ι., *Μελετήματα ηθικής*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1976.
14. Δεσποτόπουλος Κ. Ι., *Μελετήματα πολιτικής φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1983.
15. Δρακόπουλος Δ. - Ναστούλης Κ. - Ρώμας Χ.Γ , *Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια, Πολιτικά*, εκδ. Σαββάλας, 2000.
16. During I, *Ο Αριστοτέλης. Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, Μετάφραση Π. Κοτζιά- Παντελή, Αθήνα, 1991, τ. Α και μετάφραση Γεωργίου -Κατσιβέλα τ. Β, Αθήνα, 1994.
17. Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, *Φιλοσοφία και Πολιτική*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1982.
18. Ζηγκόν Όλοφ, *Βασικά προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας*, μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1991.

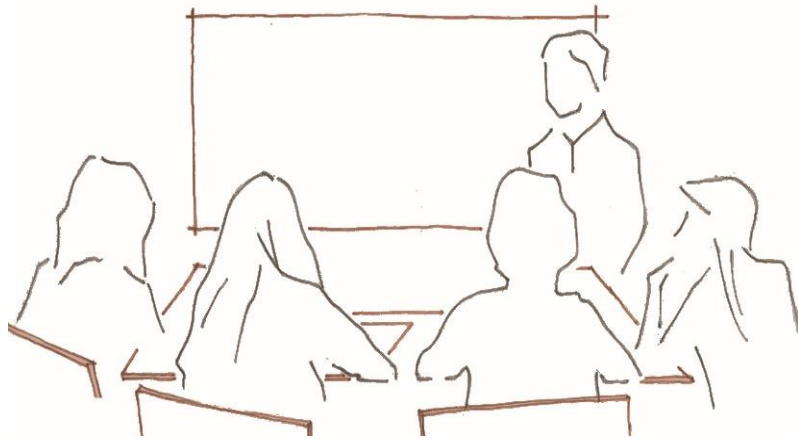
19. Guthrie W.K.C., *Οι Έλληνες φιλόσοφοι*, μετ. Σακελλαρίου, εκδ. Παπαδήμα, 1993.
20. Ιγνατιάδης Γ. Μ., *Αριστοτέλη, Ηθικά Νικομάχεια*, Φιλολογος τεύχ. 19 - 20, Μάρτιος 1980, σσ. 23- 51.
21. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμος Γ2.
22. Joachim H. H., *Aristotles. The Nicomachean Ethics*, Oxford 1951.
23. Κακριδής, Ι. Θ., *Ερμηνευτικά σχόλια στον Επιτάφιο του Θουκυδίδη*, γ' έκδοση, Αθήνα 1981.
24. Καλογεράκος, Ι. Γ., *Όστρακίζειν τούς υπερέχοντας: υπεροχή πολιτών και η πόλις κατά τα Πολιτικά του Αριστοτέλη*, στο Πολιτική φιλοσοφία..., έκδ. Δ. Ν. Κούτρας, σσ. 150-170.
25. Καραμανώλης Γ., *Η σχέση ηθικής αρετής και φρόνησης στην αριστοτελική ηθική*, Υπόμνημα 8 ,2009, σσ. 51-79.
26. Κοκκίνης Κ., *Αριστοτέλη Ηθικά Νικομάχεια και Πολιτικά*, Βιβλιοθήκη της αξιολόγησης, Ε.Ο.Σ.Κ., Αθήνα 2001.
27. Κουτρούμπας Ν., *Αριστοτέλη Πολιτικά*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2003.
28. Kullmann Wolfgang, *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, μετάφραση Α. Ρεγκάκος, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1996.
29. Κούτρας Δ.Ν., (έκδ.), *Η αριστοτελική ηθική και οι επιδράσεις της*, Α' Διεθνές Συνέδριο Αριστοτελικής Φιλοσοφίας, (24 - 26 Μαρτίου, 1995), Αθήνα, 1996.
30. Κούτρας Δ. Ν., (έκδ.), *Η πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη και οι επιδράσεις της*, Β' Διεθνές Συνέδριο Αριστοτελικής Φιλοσοφίας (29 – 31 Μαΐου 1997), Αθήνα 1999.
31. Lesky Albin, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μετάφραση Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη, 1975.
32. Λυπουρλής Δημ., *Τα Ηθικά Νικομάχεια και η διδασκαλία τους από το σχολικό εγχειρίδιο*, Φιλολογος, τεύχος 19-20, 1980.
33. Λυπουρλής Δημ., *Αριστοτελικά μελετήματα. Αναζητώντας τον προφορικό λόγο του Αριστοτέλη*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986.
34. Λυπουρλής Δημ., *Εισαγωγή στην ηθική φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Ο Αριστοτέλης μιλάει για την αρετή*, Φιλολογος, τεύχ. 84, 1999.
35. Λυπουρλής Δημ., *Ο Δημήτρης Λυπουρλής διάβασε, μετέφρασε και σχολίασε αρχαία ελληνικά κείμενα στο Βαφοπούλειο*, Θεσσαλονίκη, 1998.
36. Λυπουρλής Δημ., «Ο Αριστοτέλης στο Λύκειο», Νέα Παιδεία, τεύχ. 91, καλοκαίρι 1999, σσ. 28-33.
37. Μαλτέζου Αγ., *Το ιδανικό πολίτευμα και η παιδεία κατά τον Αριστοτέλη*, Φιλολογική, αρ. 53, 1995, σσ. 40-43.

38. Μητροπέτρος Π. Κ. (επιμ.), *Προσεγγίσεις στον Αριστοτέλη*, έκδ. 1ου Λυκείου Κερατσινίου, 1999.
39. Μπαγιόνας Α., *Η εξέλιξη των πολιτευμάτων στα πολιτικά του Αριστοτέλη*, σε *Αριστοτελικά*, Θεσσαλονίκη, 1980, σσ. 89-110.
40. Μπαγιόνας Α., Πολιτική θεωρία και θεωρία της δημοκρατίας στα Πολιτικά του Αριστοτέλη, σε *Αφιέρωμα στον Αριστοτέλη*, περιοδικό Διαβάζω, 1986.
41. Μπαγιόνας Α., *Διαλεκτικός συλλογισμός και αριστοτελική ηθική*, στο *Αφιέρωμα στο Ανδριόπουλος Δ. Ζ.*, 1994, σσ. 301-313.
42. Μπαγιόνας Α., *Αιτιότητα και θεωρία της Δημοκρατίας κατά τον Αριστοτέλη*, *Αριστοτελική Πολιτική Φιλοσοφία*, Αθήνα 1995, σσ. 110-118.
43. Μπαγιόνας Α., *Αριστοτελική Πολιτική φιλοσοφία*, Αθήνα, 1995.
44. Μπαγιόνας Α., *Η θεμελίωση της πολιτικής στην ηθική κατά τον Αριστοτέλη*, στο Κούτρας Δ. Ν., 1999, σσ. 273 - 292.
45. Μπαρτζελιώτης Λεωνίδας Κ., *Πόλις και πολιτική επιστήμη*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα, 1997.
46. Μωραΐτου Δέσποινα, *Το νέο βιβλίο των Αρχαίων Ελληνικών της Γ' τάξης Ενιαίου Λυκείου*, Νέα Παιδεία, τεύχ. 91, καλοκαίρι 1999.
47. Παπαδής Δ., *Σκιαγράφημα της ηθικής του Αριστοτέλη*, *Διαβάζω* 135 (1986), 36-41.
48. Παπανούτσος Ε. Π., *Ηθική*, Αθήνα, 1970.
49. Πασχαλίδης Δ., *Αριστοτέλη Ηθικά Νικομάχεια - Πολιτικά*, εκδ. Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2001.
50. Ρέλλος Μ. Δ., *Η ηδονή κατά τον Αριστοτέλη*, στον τόμο *Η Αριστοτελική ηθική και οι επιδράσεις της*, έκδ. Ν. Κούτρας, Αθήνα 1996, σσ. 285 – 291.
51. Ρος W.D., *Ο Αριστοτέλης*, μετάφραση Μαριλίζα Μητσού, ΜΙΕΤ, 1993.
52. Σεμινάριο τεύχ. 6, *Φιλοσοφία*, ΠΕΦ, Αθήνα, 1986.
53. Σεμινάριο τεύχ. 12, *Η διδασκαλία των Φιλοσοφικών και Ρητορικών κειμένων στη Δ/βάθμια εκπαίδευση*, ΠΕΦ, Αθήνα, 1989.
54. Σκαλτσάς Θ., *Ο χρυσός αιώνας της αρετής. Αριστοτελική ηθική*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1993.
55. Σκουτερόπουλος Ν.Μ, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1986, σελ.152-177.
56. Snell B., *Η ανακάλυψη του πνεύματος. Ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης*, μετάφραση Δ. Ι. Ιακώβ, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1997.
57. Taylor A.E., *Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1990
58. Τερέζης Χ., *Θέματα Αριστοτελικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα, 1998.
59. Τσάτσος Κ., *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1996.

60. Τσέλερ - Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μετάφραση Χ. Θεοδωρίδης, Αθήνα, 1980.
61. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, «*Αρχαία Ελληνικά Φιλοσοφικός Λόγος*», Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 1999
62. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Επαναληπτικές ασκήσεις Κ.Ε.Ε*
63. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Ψηφιακά Εκπαιδευτικά Βοηθήματα*, Αθήνα 2010.
64. Φαραντάκης Π., *Οι έννοιες του ήθους και του δικαίου στον αριστοτελικό τρόπο ζωής και στις σύγχρονες θεωρίες περί δημοκρατίας*, Νεοελληνική Παιδεία, τεύχ. 11, φθινόπωρο 1987, σσ. 9-16.
65. Φλώρος Σ., *Αριστοτέλη Ηθικά Νικομάχεια – Πολιτικά*, Ελληνοεκδοτική, Αθήνα 2007.
66. Χρηστίδης Χ., *Προτάσεις για μια ευχάριστη διδασκαλία των αρχαίων Ελληνικών*, Αθήνα 1989
67. Ψυχοπαίδης Κ., *Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος. Για την πολιτική σκέψη του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη*, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 1999.
68. Wittgenstein L., *Πολιτισμός και αξίες*, μετάφραση Μ. Δραγώνα - Μονάχου Κ. Κωβαίος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1986.
69. Wolff Fransis, *Ο Αριστοτέλης και η πολιτική*, μετάφραση Κ. Ν. Πετρόπουλος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1995.
70. Wolfgang Kullmann, *Η Πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ. 1996.

Λεξικά

1. Γεωργοπαπαδάκου Α., *Το μεγάλο λεξικό*, εκδ. Μαλλιάρης - Παιδεία.
2. *Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής*, εκδ. Ινστ. Νεοελλην. Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1999.
3. Lidell H.G.- Scott R., *Μέγα Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσης*.
4. Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1998.
5. Παπανικολάου Γ.Ν., *Λεξικόν των ρημάτων της Αττικής πεζογραφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1985 .
6. Σταματάκου Ι. , *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*.
7. Τεγόπουλος – Φυτράκης, *Λεξικό της Νεοελληνικής γλώσσας*.
8. J. B. Hofmann, *Ετυμολογικόν λεξικόν αρχαίας ελληνικής*, Αθήνα, 1974.
9. *Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ2, Εκδοτική Αθηνών.

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ ΜΕΣΗΣ & ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ε. ΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ασπασίας 76-78, Χολαργός Τηλ. 210 6512099

e-mail: stogiannis@stogiannis.edu.gr

www.stogiannis.edu.gr

